

УДК 316.66:378.018

Н.П. Пашина

ГРОМАДЯНСЬКА ІДЕЯ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАДЯН

Аналізується роль та вплив громадянської ідеї на політичну ідентичність українських громадян, формування консолідованої національної політичної ідентичності в Україні. З використанням системно-факторного методу досліджуються проблеми розвитку громадянської ідеї в сучасній Україні.

Ключові слова: політична ідентичність, громадянська ідея, національна консолідація, соціальний капітал, соціальний діалог.

Питання про політичну ідентичність є одним з найбільш актуальних у період незалежності. Це обумовлено тим, що зміцнення політичної нації та держави, вирішення завдань демократичної трансформації можливе тільки на основі загальних ідентифікаційних орієнтирів більшості населення. У той же час темпи і стан процесу формування колективної політичної ідентичності в сучасній Україні не відповідають потребам в консолідації зусиль суспільства для проведення ефективних демократичних реформ.

Застосування «громадянського підходу» до процесів становлення політичної ідентичності, коли приналежність до спільноти визначається громадянством індивіда, ґрунтується на понятті «народного суверенітету», затвердженні ліберальних цінностей. Еволюція громадянської ідеї відбувалась в руслі ліберальної політичної традиції в державах Заходу. Політичні спільноти, що утворилися в рамках таких держав, фактично стали основою створення загальнонаціональної ідентичності, яка формується над етнокультурними ідентичностями груп. Загальнонаціональна ідентичність потребує формування здатності та спроможності суспільства домовитися про правила співіснування, спільні цінності, які й легітимізують режим, правила суспільної та політичної поведінки. В негомогенних, тобто в розколотих суспільствах, шлях досягнення такого специфічного консенсусу, ймовірно, можливий через пошук певного суспільного компромісу. Останній стає методом розв'язання конфліктів усередині складного суспільства, складовою ухвалення суспільно значимих рішень та супроводжує процес формування спільної громадської ідентичності. Саме громадянська ідентичність дозволяє усувати протиріччя між політикою ідентичності і політикою відмінності: не заперечуючи відмінностей, вона шукає форми їхнього узгодження на основі прихильності принципу рівності і свободи. Такі процеси сьогодні характерні для України, хоча й супроводжуються актуалізацією негативних етностереотипів, особливостями формування регіональних ідентичностей, їхнім включенням до загальноукраїнського контексту, відмінностями у розумінні громадянами геополітичного майбутнього та подальшого соціокультурного розвитку. Процеси демократизації та її консолідації можуть сприяти формуванню в Україні політичної нації, віднаходженню шляхів та механізмів, які б усували проблеми розколотості суспільства, поєднували різні колективні ідентичності, затверджували відповідні правила суспільної гри, шукали порозуміння між «групами інтересів» та суспільними секторами. Це шлях наближення консолідації демократії.

Проблеми ідентичності, її теоретичні та прикладні аспекти викладені у працях зарубіжних учених: П. Бергера, М. Кастельса, В. Лапкіна, Т. Лукмана, Г. Міненкова, У.

Мішлер, І. Нойманна, В. Пантіна, С. Перегудова, О. Попової, Т. Райсс, Р. Роуз, І. Семененко, Дж. Серлі, Е. Сміта, Ю. Габермаса, С. Хантінгтона, Ф. Черутті, Е. Еріксона та ін.

Значний внесок в осмислення процесів ідентифікації, значення ідентичності для формування загальнонаціональної, громадянської ідентичності в Україні внесли О. Антонюк, С. Горобчишина, О. Картунов, А. Колодій, І. Кресіна, І. Курас, Л. Нагорна, М. Обушний, І. Оніщенко, Г. Палій, Н. Пелагеша, В. Ребкало, С. Римаренко, Ю. Римаренко, В. Степаненко, М. Степико, Ю. Тищенко та ін. [4, с. 180–191].

У той же час проблеми впливу громадянської національної ідеї на формування консолідованої національної ідентичності в Україні ще не достатньо висвітлені в науковій вітчизняній літературі, що визначає актуальність даного дослідження.

Метою статті є аналіз ролі та впливу громадянської ідеї на політичну ідентичність українських громадян, формування консолідованої національної політичної ідентичності в Україні.

Об'єднавчим стимулом у політичному самовизначенні громадян може стати національна ідея в її громадянській інтерпретації, на основі консолідації громадян навколо узгоджених цілей і цінностей. Застосування «громадянського підходу» передбачає, що приналежність до спільноти визначається громадянством індивіда, ґрунтується на понятті «народного суверенітету», затвердженні ліберальних цінностей.

За висловом Ю. Хабермаса, у разі громадянської моделі інтеграції члени спільноти «повинні сприймати себе як союз вільних і рівноправних індивідів на основі добровільного вибору» [11, с. 371]. Добровільний вибір та громадський консенсус щодо цілей, цінностей і правил суспільного життя передбачає раціональне конструювання моделі бажаного розвитку країни, її усвідомлення і прийняття.

У той же час соціологічні дослідження показують, що поняття «національна ідея» має різне смислове навантаження у громадян України. Крім того практично не розвинений і не популяризований сам «бренд» національної ідеї, про що свідчить число громадян, які не визначилися з даного питання.

Так, за даними соціологічного дослідження «Ставлення до національної ідеї в Україні», проведеного компанією «Research & Branding Group» з 15 по 25 травня 2011 р., більшість українців (68%) стверджують, що в Україні в цілому не сформована національна ідея; 21% респондентів не визначилися з відповіддю; і тільки 12% – вважають її сформованою.

Дослідження демонструють, що 12% українців розуміють «національну ідею» як єдність усіх регіонів України, Заходу і Сходу; 6% – як подолання бідності та об'єднання в ім'я зростання рівня життя; 6% – як зростання національної самоідентифікації та національної гордості; 6% – як збереження незалежності й територіальної цілісності. Національну ідею як відродження та збереження українських традицій розуміють 4% респондентів; як розвиток української мови та культури, любов до України – по 3% опитаних; як знання історії України – 2%; як об'єднання в ім'я відродження України та євроінтеграцію – по 1%.

Натомість 18% українських громадян відповіли, що в Україні відсутня національна ідея, 40% – не змогли визначитися з відповіддю. Але у той же час кожний другий українець (49%) розроблення національної ідеї для України сьогодні вважає актуальним [3].

Основою формування громадянської національної ідеї є зріле громадянське суспільство. Відповідно до рейтингів впливових міжнародних організацій показники розвитку громадянського суспільства в Україні протягом періоду незалежності

поступово поліпшувалися, а останніми роками, не показуючи позитивної динаміки, зберігали певну стабільність на досягнутому рівні [7, с. 5].

Розвиток інститутів громадянського суспільства в Україні значно відстає від країн Вишеградської групи та Балтії, незважаючи на те, що Україна лідирує за цими показниками на пострадянському просторі. Так, за результатами дослідження Nations in Transit міжнародної неурядової організації Freedom House (де оцінка різних напрямів демократичного розвитку перехідних країн здійснюється за шкалою від 7 балів – «найгірша», до одного бала – «найкраща»), оцінка розвитку громадянського суспільства в Україні значно покращилася від 4,75 балів у 1998 р. до 3 балів у 2005 р. та 2,75 балів у 2006 – 2011 рр. [13].

Згідно з дослідженням «Індексу сталості неурядових організацій» «Агентства міжнародного розвитку США» (USAID NGO sustainability Index) стан розвитку громадянського суспільства в Україні оцінений у 3,5 бали (за шкалою від 1 до 7, де поріг консолідації складає 3 бали). У цілому, за загальною оцінкою зарубіжних експертів громадянське суспільство України характеризується як перехідне та неконсолідоване, тобто таке, що не досягло рівня країн розвинутої демократії та зберігає ризик повернення до менш розвинутого стану [14].

Згідно з даними Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України, оприлюдненими Державною службою статистики України, станом на початок 2012 р. було зареєстровано (включно з міжнародними, всеукраїнськими, місцевими організаціями, їх осередками, філіями та відокремленими структурними підрозділами) 71767 громадських організацій (на початок 2011 р. їх було 67696), 27834 профспілки та їх об'єднань (у 2011 р. – 26340), 13475 благодійних організацій (у 2011 р. – 12860), 13872 об'єднань співвласників багатоквартирних будинків (у 2011 р. - 11956) та 1306 органів самоорганізації населення (у 2011 р. - 1210) [5].

За кількістю НУО на 10 тис. населення Україна значно відстає від країн ЄС та Македонії. За офіційними статистичними даними на 10 тис. постійних мешканців України у 2010 р. припадало 32,1 легалізованих громадських об'єднань, з них громадських організацій та благодійних фондів – 17,6.

Водночас у Македонії було створено близько 50 асоціацій громадян і фондів на 10 тис. населення, тобто майже у 3 рази більше, ніж в Україні. В Естонії (має один із найвищих показників розвитку громадянського суспільства серед країн – нових членів ЄС), цей показник становить близько 250 ОГС, в Угорщині (має найнижчий показник сталості ОГС серед країн Вишеградської групи) – близько 65 ОГС [7, с. 9].

Про те, що в українському суспільстві є значний потенціал розвитку громадянського суспільства свідчить той факт, що під час підготовки до проведення в Україні та Польщі футбольного чемпіонату «ЄВРО-2012» майже 24 тис. заявок було отримано від бажаючих стати волонтерами цього заходу при потребі в приблизно 5,5 тис. волонтерів. Конкурс бажаючих надавати допомогу на ньому співробітникам УЄФА склав у середньому по Україні 4 особи на місце, а в Києві навіть 6,5 особи на місце [6].

Однією з причин повільного розвитку інститутів громадянського суспільства в Україні є слабка фінансова підтримка з боку держави та місцевих бюджетів. Наприклад, фінансова підтримка (у вигляді як грантів, так і відшкодувань за надані послуги) у бюджеті пересічної ОГС країн ЄС становить – 40-60%, а пересічної ОГС України – 2-3% [див.: 2].

Проблемою розвитку громадянського суспільства в Україні є низький рівень соціального капіталу, який характеризується, за визначенням Ф. Фукуями, схильністю людей до об'єднання на основі спільних цінностей, здатністю до самоорганізації,

підпорядкування індивідуальних інтересів інтересам великих груп на основі вміння спілкуватися, домовлятися і довіри між групами і індивідами [див.: 10].

Тому зниження довіри українських громадян один до одного можна розглядати як серйозну перешкоду формування соціального капіталу та громадянського суспільства. Соціологічні дослідження демонструють стійку тенденцію зниження рівня довіри в Україні. У 1992 році 42,8% українців вважали, що «більшості людей можна довіряти». У 2006 році згодних з цим твердженням було тільки 30,3%. У той же час зросла кількість тих людей, які не згодні з твердженням, що «більшості людей можна довіряти»: з 43,0% до 50,6% відповідно [1, с. 20].

Недовіра громадян один до одного позначається на їх довірі до громадських організацій. Більше половини українців не довіряє громадським організаціям. Згідно із середнім показником за 2010 – 2011 рр., загалом 28,4% населення України довіряють громадським організаціям, при цьому лише 3,4% населення довіряють повністю, 25,2% – скоріше довіряють. Не довіряють громадським організаціям 53,3% населення, при цьому 21,7% не довіряють повністю, а 31,58 – скоріше не довіряють. Таким чином, середній показник довіри до громадянського суспільства в Україні є нижчим, ніж, наприклад, в Албанії (39,6%) або у Грузії (45,6%) [12].

Соціологічні дослідження також показують, що участь у політичних партіях і громадських об'єднаннях не становлять великої цінності для українців. За даними Інституту соціології НАН України, участь у діяльності політичних партій та громадських організацій все ще залишається серед найменш значущих для громадян України цінностей (менше 3-х балів за 5-бальною шкалою), разом з тим цей показник піднявся з 2,09 бала 1994 р. до 2,46 бала у 2011 році [8].

Велику роль у зміцненні спільних ідентифікаційних орієнтирів відіграють норми і цінності, які розділяються усіма громадянами. Дані опитувань показують, що число громадян, яким достатньо «норм і цінностей, що об'єднують людей у державі та суспільстві», зросла з 7,2% у 1995 році до 15,2% у 2006 році. У той же час цей показник залишається вкрай низьким для демократичного суспільства. Викликає побоювання те, що, незважаючи на демократичні перетворення, зростає кількість українців, яким таких цінностей не вистачає: з 33,2% до 36,9% в аналогічний період. Позитивною тенденцією можна відзначити зростання числа громадян, яким вистачає політичних свобод (слова, совісті, пересування тощо): з 28,2% у 1995 році до 36,6% у 2006 році [1, с. 42].

У цілому громадяни України відчувають сьогодні нестачу норм і цінностей, які б їх об'єднували, що сприяє індивідуалізації свідомості, розмиванню «соціальних скреп» суспільства, веде до соціальної аномії. З 1992 року по 2008 рік середній бал індексу аномійної деморалізованості українського суспільства (за шкалою 0 - 18 балів) практично не змінився (з 13,6% до 13,1%) [1, с. 22].

Необхідно відзначити, що держава робить певні кроки для прискорення процесу формування громадянського суспільства в Україні. Розвиток громадянського суспільства визначений одним із напрямків внутрішньої політики відповідно до Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 р. Засади державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства визначено Концепцією сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства (затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2007 р.).

Функціонування громадянського суспільства забезпечується, зокрема, законами України «Про об'єднання громадян», «Про соціальний діалог в Україні», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про інформацію», «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», «Про молодіжні та дитячі громадські організації», «Про організації роботодавців», «Про органи самоорганізації населення», «Про професійних

творчих працівників та творчі спілки», «Про благодійництво та благодійні організації», «Про волонтерську діяльність», «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про соціальні послуги», «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» та ін. [7, с. 39].

Але виконання законодавства не завжди є результативним, передусім, через дисбаланси важелів впливу – політичних, фінансово-економічних та інших. Серйозними перешкодами формування інститутів громадянського суспільства є також відсутність досвіду самоорганізації населення, патерналізм, законсервована радянською свідомістю інертність населення, а також низький рівень доходів українських громадян, нерозвиненість середнього класу. Згідно з даними Європейської економічної комісії ООН за 2010 рік, середня зарплата в Росії та Румунії вище української більш ніж в 2 рази, а у Польщі та Угорщині - в 3,5 рази. За цим показником наша країна є явним аутсайдером навіть серед європейських і закавказьких держав СНД, випереджаючи лише Молдову [9, с. 39].

Таким чином, розвиток та усвідомлення громадянської ідеї є важливим фактором формування колективної ідентичності та консолідації українського суспільства.

Консолідуєчим чинником у політичному самовизначенні українців може стати конструювання моделі бажаного розвитку країни, її усвідомлення і прийняття більшістю громадян. В основі такої моделі повинна бути громадянська національна ідея.

Суспільний консенсус щодо цілей і цінностей суспільства є основою колективної демократичної політичної ідентичності, вільного самовизначення громадян в союз однодумців. У той же час аналіз соціологічних досліджень показав, що більшість українців фіксують відсутність національної ідеї в Україні або ж вкладають у неї різний зміст.

Основою формування консолідованого уявлення про цілі та цінності суспільного розвитку є громадянське суспільство і соціальний діалог. На даний момент розвиток інститутів громадянського суспільства в Україні хоча і демонструє поступальну стабільність, в той же час цей процес значно відстає від країн Вишеградської групи та Євросоюзу.

Нерозвиненість інститутів громадянського суспільства в Україні обумовлена політико-правовими, соціально-економічними та культурними умовами їх формування та функціонування, такими як: невизначеність правової бази, слабка фінансова підтримка з боку держави та місцевих бюджетів, невелика частка середнього класу в структурі населення, нестача соціального капіталу та соціального діалогу, низький рівень самоорганізації населення, недостатність норм і цінностей, які об'єднують, збереження патерналізму у свідомості населення та ін.

Відсутність політичного проекту у вигляді громадянської національної ідеї, яка відповідала б на такі виклики, як цілісність держави і нації, подолання внутрішніх розколів, пошук свого місця у світі, посилюють і надають стійкість кризі політичної ідентичності в сучасній Україні.

Список використаної літератури

1. Головаха Є. Українське суспільство 1992 – 2008 : соціологічний моніторинг / Є. Головаха, М. Панина. – К. : ІС НАНУ, 2008. – 85 с.

2. Красносільська А. Європейські мірки. Показники розвитку громадянського суспільства України у європейському контексті [Електронний ресурс] / А. Красносільська. – Режим доступу :

<http://www.ucipr.kiev.ua/modules.php?op=modload&name=News&file=article&>.

3. Отношение к национальной идее в Украине [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.rb.com.ua/rus/projects/omnibus/7621/>.

4. Пашина Н. Концепт політичної ідентичності в українській політичній науці / Н. Пашина // Політичний менеджмент. – 2012. – № 4-5. – С. 180-191.

5. Показники Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ) на 1 січня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/express/expr2012/01_12/13_.zip.

6. Працювати на Євро-2012 безоплатно хоче рекордна кількість людей [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unian.net/ukr/news/news-462928.html>.

7. Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні. Доповідь. Національний інститут стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – К., 2012. – Режим доступу : [uniter.org.ua>data/block/niss_stan_poz_gp...2012.pdf](http://uniter.org.ua/data/block/niss_stan_poz_gp...2012.pdf).

8. Україні – 20: погляд соціолога. Прес-реліз прес-конференції «Україні – 20: моніторинг соціальних змін» від 3 серпня 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.i-soc.com.ua/institute/presrel_08_2011-1.pdf.

9. Уровень доходов населения. Опрос от 27 марта 2012 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://rb.com.ua/rus/marketing/tendency/8378/>.

10. Фукуяма Ф. Доверие [Электронный ресурс] / Ф. Фукуяма // Новая постиндустриальная волна на Западе : антология / под ред. В. Л. Иноземцева. – М. : Academia, 1999. – 640 с. – Режим доступа : [edu.tltsu.ru>sites/sites_content...html...Novaya.doc](http://edu.tltsu.ru/sites/sites_content...html...Novaya.doc)

11. Хабермас Ю. Европейское национальное государство: его достижения и пределы. О прошлом и будущем суверенитета и гражданства // Ю. Хабермас, Б. Андерсон, О. Брауэр, М. Хрох и др.; [пер. с англ. и нем. Л. Е. Переяславцевой, М.С. Панина, М. Б. Гнедовского]. – М. : Праксис, 2002. – 416 с.

12. Чи довіряєте Ви громадським організаціям? (динаміка, 2001-2011) Соціологічне опитування Центру ім. Разумкова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=81.

13. Nations in Transit – Ukraine (2011) [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/inline_images/NIT-2011-Ukraine.pdf.

14. 2009 NGO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia 13th Edition – June 2010 [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.usaid.gov/locations/europe_eurasia/dem_gov/ngoindex.

Стаття надійшла до редакції 11.10.2014 р.

N. Pashina

CIVIL IDEA AS A FORMING FACTOR OF POLITICAL IDENTITY OF UKRAINIAN CITIZENS

The role and influence of the civil idea on the political identity of the Ukrainian citizens and formation of consolidated national political identity in Ukraine have been analyzed. On the ground of systematic-factor method the problems of the development of the civil idea in modern Ukraine have been investigated.

It has been shown that the civil society and social dialogue appear to be the basis of forming a consolidated idea of aims and values of social development. Based on the sociological investigations the conclusion has been made that the development of civil society institutions in Ukraine lags considerably behind the states of Vyshegrad group and the European Union.

A lack of development of civil society institutions in Ukraine is conditioned by political and legal, socio-economic and cultural terms of their forming and functioning, such as uncertain law basis, poor financial support from the government and local authorities budget, a small percentage of middle class in population structure, lack of social capital and public dialogue, a low level of self-organization of population, lack of norms and values which unite people, conservation of paternalism in the population consciousness and so on.

The fact that there is no political project concerning the national idea aggravates the crises of political identity and makes it stable in modern Ukraine.

Key words: *political identity, civil idea, national consolidation, social capital, social dialogue.*

РЕЦЕНЗЕНТИ: *Антонюк О.В., д.політ.н, проф.; Зеленько Г.І., д.політ.н, проф.*

УДК 323.12 (497.11) (045)

Y. Ryabinin

EXTERNAL INFLUENCE FACTORS IN THE KOSOVO ETHNOSEPARATIST CONFLICT

The article is devoted to such a pressing problem as separatism. Some experts say that separatism is a problem of the past, but the author emphasizes that the XXI st century will be the century of identification factor increasing that will influence the nationalistic issues. It is underlined that the separatism could be catalyzed not only by inner factors but also by outside ones, especially nowadays, when the structure of the world is being changed by the influential actors of the foreign affairs. The author presents the concept that the collapse of the Soviet Union and collapse of the bipolar system of foreign affairs after the end of the Cold war inspired the change of the safety architecture in the whole world. In some cases the world community doesn't pay attention to the genocide cases that take place in the countries and regions that are not important for the political world due to geopolitical or resource reasons. The author analyzes the ethnoseparatism conflict in Kosovo and constituents of the external factors influence. So the author makes a conclusion that nowadays it is really necessary to pay attention to such issues as separatism because it may lead to the break out of hostilities in the country and lead to the genocide no matter whether it is cultural or physical genocide. Besides it is necessary to reform the world law system that is too old for the contemporary world and processes that take place in the world.

Key words: *separatism, ethnoseparatist conflict, genocide, external factors, Kosovo.*

Ethnoseparatist conflicts take place on the territory of one country, but in some cases the conflict escalates with or without external influence and interference. The support of separatist conflicts in this or that country depends upon the geopolitical interests of the influential actors of the international affairs. So, we can see it by the example of the US position towards the separatist conflicts in Kosovo on the one hand and Abkhazia and S.Ossetia on the other.

External factor can show itself in different ways, i.e. by military interference, informational demonization campaign, economical sanctions, supplying military equipment etc.